

Огляд роботи круглого столу «Україна В.І.Вернадського»

Круглий стіл «Україна В.І.Вернадського» відбувся у межах Міжнародної науково-практичної конференції «Українознавство в розбудові незалежної України та розвитку українства в сучасному світі: досвід та проблеми» 31 жовтня 2013 р.

Роботу круглого столу розпочав головуючий – доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділу геополітики та глобалістики НДІУВІ –

Крисаченко

В.С. Він окреслив основні віхи життя та наукової діяльності В.І.Вернадського та нагадав присутнім роль вченого у розбудові української науки.

З'явився Володимир Вернадський на світ 12 березня 1863 року. Той день подарував людству видатного сина України.

Корені роду Вернадського і по батькові, і по матері були міцними й здоровими. По батьковій лінії рід Вернадських простежується аж до часів Богдана Хмельницького, коли «шляхтич Верна» боровся на боці козаків проти панства. Прадід Володимира, Іван Никифорович, вчився за часів Григорія Сковороди у Переяславському колеґіумі, потім у Києво-Могилянській академії. Дід Василь Іванович закінчив медичний факультет Московського університету, служив штаб-лікарем у російській армії часів Вітчизняної війни 1812 року, вражав навіть ворогів гуманним ставленням до хворих незалежно від їхнього громадянства. Батько Іван Васильович – відомий економіст, автор численних праць та видавець, був знайомий з багатьма прогресивними діячами, певний час очолював кафедру політичної економії Київського університету.

По лінії матері Ганни Петрівни Вернадський належав до старовинного козацько-старшинського роду Константиновичів. Прадід Христофор Опанасович був сотником Переяславської сотні, дід Петро Христофорович дослужився аж до артилерійського генерала. Мати мала неабиякі музичні здібності, блискуче знала український народний мелос, співала у хорі Балакірева в Петербурзі, була майстринею-рукодільницею.

Близькими родичами Вернадських-Константиновичів були Короленки і Гулаки, вони також мали дружні стосунки з Гулак-Артемівськими, Максимовичами, Христею Алчевською, іншими прогресивними діячами української культури. У сім'ї панували рівність, антикріпосницькі настрої, потреба бути корисним суспільству. Велика домашня бібліотека, книги, видруковані у батьковій друкарні і з його ж крамниці у Петербурзі, завжди були до послуг дітей.

Якось, перебуваючи з сім'єю в Мілані, Іван Васильович приніс у готельний номер примірник емігрантської газети «Вперед», яку видавав відомий російський філософ Петро Лаврович Лавров. Юного Володю вразило в ній повідомлення про циркуляр, що забороняв ввозити на Україну з-за меж Російської імперії друковану продукцію українською мовою. Лев Гумілевський, біограф Вернадського, зазначав у зв'язку з цим: «Володя повернувся додому українцем і залишився ним за своїми вподобаннями і симпатіями все життя».

Сам Вернадський згадував, що батько розповідав йому історію України зовсім не так, як її викладали у гімназії. Дістаючи українські книги, журнали (наприклад, «Основу»),

Володимир удосконалював свою рідну українську мову, формував своє бачення минулого України. Ледве не єдиний вірш Вернадського, написаний 18 жовтня 1880 року, має назву «Україна, рідна моя сторона». Україно, рідна моя сторона, – виливає на папері юна душа свій смуток, – віки ти вже погибаєш, б'єшся, борешся одна, але у важку хвилину погібелі пробуджується дух у дітей твоїх: такий основний лейтмотив твору. Вернадський пише пізніше спеціальне дослідження з історії Закарпатської України, інші українознавчі праці. У липні-серпні 1915 року з-під його пера з'являється стаття «Українське питання і російська громадськість», що побачила світ лише у 1988 році. Поза сумнівом, Володимир Іванович Вернадський найвагомніше послугував рідному народу одразу після тривожного 1917 року. Заснування національної Академії наук, національної книгозбірні, ряду спеціальних наукових установ – у ці та інші благодіяння вилився "пробуджений дух" славного сина України.

На схилі літ, у вересні 1942 року, розмірковуючи над загальними засадами організації науки, Вернадський, зокрема, зазначав, що у XIX і XX століттях почалася в історії Землі нова геологічна ера. Деякі з геологів (Д.Ле Конт, Ч.Шухерт) назвали її «психозойною» ерою, інші (академік О.П.Павлов) – «антропогенною» геологічною ерою. Ці назви фіксують новий стан Землі, коли людство стало геологічною силою, що змінює вигляд нашої планети. «Те ж геологічне явище в 1930 р. було виражено інакше, – продовжує В.І.Вернадський, – більш, мені здається, чітко. Французький учений, математик і філософ Е.

Леруа

і палеонтолог-геолог

Тейяр

де

Шарден

, виходячи з уявлень про біосферу як про особливу геологічну оболонку Землі, дійшли висновку про те, що біосфера в наш історичний момент геологічно швидко переходить у новий стан

– ноосферу, тобто в такий стан, у якому повинні проявлятися розум і спрямовувана

ним робота людини як нова небувала на планеті геологічна сила». З інших праць, зокрема приміток самого В.І.Вернадського до статті «

Біосфера

і ноосфера» (1945), як і до статті «Ноосфера» (1943), відомо, що Е.

Леруа

вживав термін «ноосфера» вже в 1927 році, а

Тейяр

де

Шарден

– ще в 1925 році. Таким чином, незважаючи на незаперечність пріоритету

В.І.Вернадського у розробці вчень про біосферу та ноосферу, наукова істина вимагає – і Вернадський строго дотримується цього сам, – щоб дійсний хід розвитку ідеї був відображений без будь-яких перекручень.

Серед величезної творчої спадщини В.І.Вернадського недостатньо проаналізовані й навіть певною мірою недооцінені його погляди на всесвітню історію. Торкаючись проблеми цивілізаційного поступу людства, В.І.Вернадський спирається не на формаційний (в ідеології марксизму), а на цивілізаційний підхід, який передбачає тлумачення розвитку людства згідно зростання культур і цінностей, духовності, а не лише прав на владу та власність.

В.Вернадський особливо виокремлює три цивілізаційних етапи в розвитку людства. Перший – це античний період, другий – період нового часу і третій – новітній. Кожен з них має свої неперевершені здобутки, але для кожного з них характерні свої особливості, які, зрештою, ініціювали досить неприємні, інколи навіть майже апокаліптичні наслідки для сукупного людства.

Античний період для В.Вернадського – це Греція і Рим. У цих цивілізаціях він бачив початки всіх тих парадигмальних зрушень, які властиві європейській і світовій цивілізації, насамперед у сфері філософії, науки, культури, мистецтва, духовності, архітектури тощо. Це один вимір проблеми, а інший, на який теж постійно звертав увагу вчений, – це той вплив, який ці цивілізаційні центри мали на світ. В одному із своїх листів В.Вернадський зазначав: «Усвідомлюєш і розумієш велику силу Риму і всесвітнє значення його імперії, що захопила Іспанію, Францію, Британію, значну частину Німеччини, дотичної до півдня Русі, Малу Азію, та всю Північну Африку. І тепер, спостерігаючи, як поступово в різних частинах з його [Риму] загального спадку розвивались, частково зламуючись, окремі держави чи народності, усвідомлюєш ту втрату, якої зазнав світ від його загибелі, багато і тепер огидних сторін життя внаслідок його падіння».

І далі В.Вернадський наголошує на головній причині наступного краху світового соціуму саме в контексті падіння Римської імперії. Він зауважує, що місцеве народне життя, місцеві установи були непогані, вони майже не загинули, але «загинув загальний об'єднуючий їх зв'язок, загинув той клас людей, який серед збочених, може, злочинних дій, охороняв все це, що особливо дороге нам у давній цивілізації: вони охороняли науку, мистецтво, філософію. З їхньою загибеллю зруйнувалось і це все». І це було написано 1 серпня 1888 р. в Інсборгу.

Цивілізація Нового часу після тривалого спаду у пізній античності і середньовіччі вже мала інший характер: це була технічно-прагматична цивілізація, а не культурно-духовна. У цей час, за В.Вернадським, «підвищувались загальні умови культури, життя починало

висувати нові вимоги, створювались нові ремесла, нові технічні галузі, створювались технічні майстерні, в них вироблялись традиції, нагромаджувались знання, давався певний простір науковим запитам окремих техніків. І ми бачимо, – зауважує вчений, – що з цих майстерень вийдуть такі основні великі витвори, як годинник, телескоп, мікроскоп, рисувальні і вимірювальні прилади. У зв'язку з вимогами майстрів золотих справ, поліпшувались ваги, у шкільній справі знаходив застосування досвід хіміків, у цьому середовищі поступово нагромаджувався той науковий матеріал досвіду, спостереження, який суперечив пануючому науковому світогляду, і в цих життєвих потребах він знаходив собі живильне середовище. Поступово, але невпинно він нагромаджувався і мав відкритися перед допитливим розумом, талановитою людиною, яка постала з цього середовища, або з ним стикалася. І дійсно, люди, які звідти вийшли, як побачимо, мали величезний вплив на розвиток наукового мислення».

Нарешті, Новітня цивілізація, а це, на думку В.Вернадського, кінець XIX – 1-а половина XX ст., хоча й продовжувала попередні надбання, – створила дві альтернативи у розвитку людства. Перша альтернатива – це шукати шлях до побудови ноосфери, тобто коли людська думка, людська воля стануть регулятивом і організатором живої речовини на планеті; друга ще на початку XX ст. створила загрозу омніциду

людства, оскільки в структурі цінностей і можливостей людської цивілізації різко посилилася роль таких складових компонентів її існування, як матеріальна могутність і духовна убогість, тобто коли духовний розвиток людства певною мірою відстав, а здобутки науки дедалі все більше почали використовувати люди з низькими моральними якостями, або відсутністю їх взагалі, і спрямовувались проти людини. В.Вернадський, однак, вірив у те, що переможе шлях розвитку розуму і моралі, що другий шлях може бути або загальмований, або припинений взагалі. На жаль, ця альтернатива нікуди не зникла, і в сучасних умовах це протистояння не лише не змінило своїх асиметричних позицій, але й асиметрія між ними дедалі посилюється і, знову ж таки, сукупний світовий розум частіше використовується не для, а проти людини.

О.Ю.Митропольський, член-кореспондент НАН України, заступник директора Інституту геологічних наук НАН України наголосив на тому, що постать В.І.Вернадського є знаковою не лише для України, але і для всього світу. Так, вже півстоліття під егідою ЮНЕСКО здійснюється програма «Людина і біосфера», значення якої для збереження і відтворення світу людського життя неможливо переоцінити. В Антарктиді працює полярна н-д. станція «Академік Вернадський» (до речі, безкоштовно передана Україні Великою Британією), морські глибини досліджує науково-дослідне судно «Академік Вернадський», ім'я вченого носить Національна бібліотека, стараннями і зусиллями якого вона була започаткована. На разі, давно назріло питання про створення спеціальної науково-дослідної установи, метою і завданням якої було б вивчення, опрацювання і оприлюднення всієї спадщини вченого. «Інститут В.І.Вернадського» доцільно створити в системі НАН України, яку власне, він і

створив.

У доповіді співробітника відділу української етнології ННДІУВІ **Чиркова О.А.**

«Володимир Вернадський у найбільшій, вільній, багатомовній веб-енциклопедії

– «

Вікіпедії

»

йшла мова про спадщину В.І.Вернадського та її сприйняття у ЗМІ, акцентуючи увагу на Вікіпедії

, у якій присутні як праці В.І.Вернадського, так і біографічні дані про нього, є вільний доступ до багатьох статей. Крім того,

Чирков

О.А. зауважив, що у

Вікіпедії

можна знайти багато матеріалів авторів, які аналізують науковий доробок

В.І.Вернадського, та проаналізував представлену про нього інформацію різними мовами, внаслідок чого з'ясовано, що найширше спадщина В.І.Вернадського представлена у російськомовній

Вікіпедії

.

Наступним до слова був запрошений кандидат філософських наук, професор Центру гуманітарної освіти НАН України **Іщенко Ю.А.** який доповів на тему «Проблема початку і вічності життя в роздумах В.І.Вернадського». Доповідач детально проаналізував праці В.І.Вернадського, його думки про вічність і живе. Зокрема, у листі до

Личкова

В.І. Вернадський наголошує на необхідності осмислення підвалин природознавства, відстоює думку, що числового підходу до вивчення живої речовини не достатньо. Він вважав, що необхідно звернутись до Гете, зокрема до його підходу щодо вивчення науки про життя. Ю.Іщенко зауважив, що 1916 рік В.І.Вернадський вважав початком роботи над живою речовиною.

Попов М.В., доктор філософських наук, професор Національного медичного університету ім. О.Богомольця виступив з доповіддю «Людяність як данність». Він зауважив, що особистість В.І.Вернадського як людини і як вченого полягає в його індивідуальності, виборі того ідеалу особистості, яке він виробив ще у студентські роки і яких дотримувався протягом всього життя. Доповідач виокремив окремі дискусійні питання, які необхідно обговорити, зокрема терміну «людяність». У різноманітних словниках немає перекладу цього терміну. Людяність там виступає в широкому спектрі,

М.Попов висуває свою версію тлумачення терміну «людяність». Крім того, автор зауважує людські чесноти В.І.Вернадського, зокрема для характеристики його особистості визначає як показове духовне сумління, чесність, благородство (шляхетність), добро та добродійність, любов та милосердя, моральний обов'язок – сенс життя його індивідуального характеру, а не тлумачення цього сенсу.

Наступним слово взяв **Лісовський С.А.**, доктор географічних наук, заступник директора, завідувач відділу природокористування та збалансованого розвитку Інституту географії НАН України, який виголосив доповідь «Концепція сталого розвитку: виміри і перспективи». За основу свого дослідження Лісовський С.А. взяв учення про ноосферу. Він зауважив, що людина має відповідати за свої вчинки, передбачати можливі наслідки своєї діяльності, щоб зберегти природу. Крім того, вчений наголосив на необхідності вивчення взаємодії людини і природи та зазначив, що необхідно зробити головний акцент не на тому, що природні ресурси ми отримали від дідів-прадідів, а на тому, що їх ми беремо у борг у наших нащадків.

Воропаєва Т.С., кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Центру українознавства Київського національного університету ім. Тараса Шевченка доповіла на тему «Смисли і набутки цивілізаційного поступу України». Вона розпочала свою промову оглядом праць В.І.Вернадського, зокрема його цивілізаційної доктрини та проаналізувала його найцікавіші ідеї: еволюційну впорядкованість, першо вимірність, думки як виникло і розвивається людство.

Наступною до слова головуючий запросив **Ємець Т.М.**, кандидата філософських наук, старшого наукового співробітника Центру українознавства Київського національного університету ім. Тараса Шевченка з доповіддю «Система українознавства В.І.Вернадського». Вона зазначила, що В.І.Вернадський дуже любив Україну та українську культуру. Щороку приїздив сюди у власний будинок, надихався від природи. На думку вченої, вагоме місце у житті В.І.Вернадського займав і Крим. Він мав глибокі родинні зв'язки з Україною, вивчав українську літературу, мову, культуру; протягом всього життя цікавився культурним, науковим життям України. В.І.Вернадський був продуктивним вченим, багато структур, які він заснував, функціонують і досі. Ємець Т.М. вважає, що найвагоміший внесок В.І.Вернадського – заснування Академії Наук.

Кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України **Поздняков В.М.** дослідив тему «Геоетика в ноосферній концепції В.І.Вернадського», про результати цього дослідження він доповів на засіданні Круглого

столу. Вчений зазначив, що термін «
геоетика
» виник 1924 р. Він проаналізував
Біоетичну
концепцію теорії В.І. Вернадського,
гео-біо-екоетику

.
Поздняков
В.М. досліджує
геоетику
в
ноосферній
концепції В.І. Вернадського, що є новим напрямом наукового пізнання.

Наступним виступив **Мостяєв О.І.**, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка на тему: «Геополітичні складові цивілізаційного образу України». Він зазначив, що становлення ноосфери можна тлумачити як становлення світової цивілізації, становлення сфери розуму як сфери інформаційної. Крім того, Мостяєв О.І. наголосив на тому, що ідеї В.І. Вернадського знаходять своє відображення в сучасності.

Кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник відділу геополітики та глобалістики

**Турпак
Н.В.**

виступила із доповіддю «Геостратегічні ідеї В.Вернадського у статтях та листуванні з українськими вченими». На її думку, заслуговує на увагу аналіз геостратегічних ідей В.Вернадського. Автор запропонувала блоки геостратегічних ідей В.І. Вернадського: 1) розуміння науки як модерного чинника розвитку держави; 2) ідея необхідності максимально-ефективного використання природних ресурсів держави та її території для примноження національного багатства; 3) виокремлення пріоритетних напрямків розвитку науки з метою укріплення безпеки держави і стратегічного прориву у майбутнє; 4) геостратегічний аспект ідеї ноосфери.

Турпак Н.В. зазначила, що комплексні підходи В.Вернадського до вирішення наукових проблем можуть бути актуальними в наш час у зв'язку з необхідністю сконцентрувати зусилля і ресурси навколо саме перспективних напрямів, які б забезпечили безпеку держави і стратегічний прорив країни у сучасному глобалізованому світі. Разом із тим

нагальною є необхідність концентрації зусиль об'єднаного розуму (ноосу) людей, що живуть на даній території з даними природними ресурсами для їх найбільш ефективного, комплексного використання в інтересах суспільства. При цьому людство має нести відповідальність за результати свого втручання у світ природи (біосфери).

Після виголошення доповідей, виголошених провідними вченими, відбулася дискусія за участю всіх присутніх. Зокрема, **Дякова О.В.**, науковий співробітник відділу геополітики та глобалістики ННДІУВІ зауважила, що життя і науковий доробок В.І.Вернадського нині досліджується багатьма вченими, цій тематиці присвячено багато книг та статей. Значну увагу науковій спадщині В.І.Вернадського приділяють вчені української діаспори. Крім того, вона підтримала ідею проф. Митропольського Ю.О., висловлену під час проведення Круглого столу, про необхідність створення інституту ім. В.І.Вернадського, зокрема, при Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського.

Лебедєва Ю.О., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу геополітики та глобалістики ННДІУВІ підсумувала домінуючі в науковому середовищі ідейні витoki та переконання щодо заснування В.І.Вернадським Української Академії наук як державної наукової інституції. Разом з тим, висловила зацікавленість ідеями, що вирували на «круглому столі», та бажання в подальшому брати безпосередню та активну участь у таких заходах.

Толочко Д.В., кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу історико-правових та теоретично-методологічних проблем українознавства ННДІУВІ зауважив: погляди В.І.Вернадського, безсумнівно, заслуговують на актуалізацію.

Силенко Т.В., відомий культурний діяч, зазначив, що вивчення спадщини В.І.Вернадського не має бути лише кабінетним, а необхідно прагнути практичного втілення його ідей.

Терлецький В.М., науковий співробітник відділу геополітики та глобалістики ННДІУВІ зауважив, що унікальність його постаті можна вбачати в тому, що всесвітньо відомий учений неодноразово звертався до історії природничих та гуманітарних наук і на цій ниві зробив вагомий внесок.

Дідик О.Д., кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу геополітики та глобалістики ННДІУВІ додала, що не тільки рідна Україна, яку Володимир Іванович Вернадський любив, назавжди залишилась у його серці, а й країна великих математиків, численних філософів, письменників, композиторів; країна, яка сприймається у світі як своєрідний еталон європейської культури й демократії – Франція – стала частиною життя великого та легендарного українського вченого. Адже робота у цьому справжньому заповіднику пам'яток історії і культури різних епох і цивілізацій надихала В.І.Вернадського на вирій геніальних та прогресивних думок, на розвиток наукової ідеї про ноосферу, на міркування над космічним розвитком людства.

Коткова М.В., молодший науковий співробітник відділу геополітики та глобалістики підняла питання про «ноосферну освіту» – про те, як використовувати спадщину ноосфери В.І.Вернадського у системі українознавства. Звернула увагу на вченого як реформатора наукової думки.

Гула В.Д., старший лаборант відділу геополітики та глобалістики ННДІУВІ акцентував увагу на щоденниках В.І.Вернадського.

Іщенко Ю.А., кандидат філософських наук, професор Центру гуманітарної освіти НАН України ще раз акцентував увагу на необхідності створити інститут В.І.Вернадського під егідою Президента України.

Чирков О.А., науковий співробітник відділу української етнології ННДІУВІ зауважив, що дуже корисно було почути різні оцінки, погляди та підходи до вивчення спадщини В.І.Вернадського. Він запропонував, щоб українські вчені, які цікавляться цією тематикою, не лише друкували статті в періодичних виданнях, а й вносили правки у Вікіпедію, доповнювали її.

Турпак Н.В., кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник відділу геополітики та глобалістики ННДІУВІ зауважила, що метафора В.І.Вернадського – основа його концепції. Вона зазначила, що він вчить нас вдумуватись у процеси дійсності. Це спонукає до подальшого вивчення спадщини вченого, тих його

ідей, які мають проєкцію у сучасність.

Крисаченко В.С., доктор філософських наук, професор, завідувач відділу геополітики та глобалістики ННДІУВІ, завершуючи його роботу, ще раз нагадав про «невимірність» В.І.Вернадського (визначення акад. Ю.Р.

Шеляг-Сосонко

), про те, що вчений був насамперед раціоналістом, логіком.

Крисаченко

В.С. вніс пропозицію видати якомога більшу кількість творів Вернадського В.І. та зауважив, що спадщина батька В.І.Вернадського потребує особливого вивчення. Проф.

Крисаченко

В.С. висловив подяку всім присутнім.

Пропозиції до ухвали:

1. Вважати за доцільне звернутися до МОН України та НАН України з пропозицією створити Інститут В.І.Вернадського.

2. Концепцію українознавства та організації науки В.І.Вернадського активно використовувати в практичній діяльності МОН України та НАН України.

3. Вважати доцільною практику проведення регулярних «круглих столів», присвячених визначним постатям української науки та історії.

Крисаченко В.С., д. філос. н., проф.,

зав. відділу геополітики та глобалістики ННДІУВІ.